

Постать Кунегунди Ростиславни на тлі русько-чеських відносин другої половини XIII ст.

Козак Соломія Ярославівна

Аспірант Інституту українознавства імені
Івана Крип'якевича НАН України,
вул. Козельницька, 4, Львів, 79026
e-mail: rapko.sol@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0900-4852

У статті здійснено спробу поглянути на постать Кунегунди Ростиславни крізь призму чесько-руських відносин періоду війни за Австрійську спадщину (1246–1278). На прикладі Рюриковичів і Пшемислідів акцентовано увагу на визначальній ролі династичних зв'язків для розуміння Русі в контексті міжнародної ситуації в Центрально-Східній Європі у XIII ст.

Ключові слова: Кунегунда Ростиславна, Пшемисл-Оттокар II, Русь, Чеське королівство, Австрія, спадщина Бабенбергів, Дюрнкрут

Личность Кунегунды Ростиславны на фоне русско-чешских отношений второй половины XIII в.

Козак Соломія Ярославівна

Аспирант Института украиноведения имени
Ивана Крип'якевича НАН Украины,
ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026
e-mail: rapko.sol@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0900-4852

В статье предпринята попытка взглянуть на личность Кунегунды Ростиславны сквозь призму чешско-русских отношений периода войны за Австрийское наследие (1246–1278). На примере Рюриковичей и Пшемислидов акцентировано внимание на определяющей роли династических связей для понимания Руси в контексте международной ситуации в Центрально-Восточной Европе в XIII в.

Ключевые слова: Кунигунда Ростиславна, Пшемисл-Оттокар II, Русь, Чешское королевство, Австрия, наследие Бабенбергов, Дюрнкрут

The personality of Kunigunda Rostislavna against the background of Rus' and Czech relations in the second half of the 13th century

Kozak Solomiya

PhD student at the Institute of Ukrainian studies
named after Ivan Kryp'yakevych of the
National Academy of Sciences of Ukraine
4 Kozelnyckaya st., Lviv, 79026
e-mail: rapko.sol@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0900-4852

The article attempts to look at the figure of the Kunigunda Rostislavna through the prism of the Rus' and Czech relations during the war for the legacy of Babenbergs (1246–1278). The example of Rurikids and Przemyslides focuses on the determining role of dynastic ties to understand Rus' in the context of the international situation in Central and Eastern Europe in the 13th century.

Key words: Kunigunda Rostislavna, Przemysl Ottokar II, Rus', Kingdom of Bohemia, Austria, legacy of Babenbergs, Dumkrut

Кунегунда Ростиславна (бл. 1245– 9.09.1285) – вельми цікава та колоритна історична постать, якій досі приділяли обмаль дослідницької уваги. Опинившись у вирі боротьби за Австрійську спадщину (1246–1278), вийшовши заміж за одного з головних претендентів на австрійський трон, чеського короля Пшемисла-Оттокара II (бл. 1233–1278), чеська королева з династії Рюриковичів стала знаменитістю свого часу, важливою особою на чеському троні, матір'ю короля-наступника з династії Пшемислідів Вацлава II (1271–1305) та загалом була сполучною гілкою в династичному плетиві Центрально-Східної Європи. Крім того, що жіноча історія є одним із перспективних напрямів сучасної історіографії, постать Кунегунди є важливою також для кращого розуміння подій XIII ст., коли зовнішня політика руських князів була як ніколи тісно переплетена із політикою ключових європейських держав, зокрема Чеського королівства.

Цій темі присвячували свою увагу, побіжно чи більш докладно, такі дослідники, як Франтішек Палацький [11], Антоній Флоровський [16], Йозеф Жемлічка [30], Міхаела Балоусова [17], Габрієла Шарохова [29], Леонтій Войтович [1–6], Мирослав Волюшук [7], проте постать Кунегунди все ще залишається «білою плямою» в історіографії, надто – у вітчизняній. Мета цієї статті – спробувати змалювати «портрет» королеви Кунегунди в контексті русько-чеських відносин на тлі війни за Австрійську спадщину, започаткувавши цим даліше дослідження теми.

Королева Кунегунда – жінка, яка привернула чималу увагу хроністів XIII–XIV ст. Слід згадати хоча би «Літопис Інджіха Гаймбурзького» (XIII ст.) [23, s. 320], хроніки абата Неплаха (сер. XIV ст.) [25, s. 474–475, 477] і Джованні Маріньолі (сер. XIV ст.) [21, s. 571] та «Збраславську хроніку» (пер. пол. XIV ст.) [27, s. 4, 12, 22–26]. Джерелом, яке промовисто ілюструє освіченість Кунегунди, може слугувати її «листування» із численними адресатами [28]. Щоправда, як зазначав А.

Флоровський, ці листи не були справжньою кореспонденцією, а лише збіркою риторично-граматичних вправ [16, с. 245]. Руські сюжети життєпису Кунегунди Ростиславни знаходимо поодинокі і в Галицько-Волинському літописі (XIII ст.) [8].

Щоб показати роль чеської королеви з русько-угорським корінням в подіях, визначальних для Європи XIII ст., слід коротко звернутись спершу до її походження та ранніх років. Батьком Кунегунди був Ростислав Михайлович (1219 – після 1264), князь новгородський, галицький, луцький, бан Славонії і Мачви, який довший час виступав претендентом на Галицько-Волинське князівство в боротьбі з Данилом Романовичем (1201–1261). Матір'ю Кунегунди була Анна (після 1271), дочка угорського короля Бели IV (1206–1270) [3, с. 418]. Шлюб батьків Кунегунди у 1243 р. відбувся в умовах, коли Ростислав, програвши боротьбу за Галич, за нашествия монголо-татар, змушений був шукати притулку у свого тодішнього союзника – угорського короля Бели IV [8, с. 66–67]; одній із дочок князя Ростислава та королівни Анни, яка народилась приблизно в 1245 р. [16, с. 242], судилось стати королевою Чехії.

Дитинство Кунегунди проходило в Угорщині. Першою датою в її житті, засвідченою в джерелах, був її шлюб із Пшемислом-Оттокаром II у 1261 р. Цей шлюб, безсумнівно, ґрунтувався на політичних розрахунках та династичних інтересах, вписуючись у складну ситуацію, яка склалась ще після загибелі в 1246 р. на р. Лейті від руки «короля Русі», останнього з представників династії австрійських Бабенбергів герцога Фрідріха II Войовничого (1210–1246) [10]. Окремим аспектом цієї затяжної війни були русько-чеські контакти, і не завжди характер цих взаємин був однозначним та прямолінійним, набуваючи форм то конфронтації, то союзу. Не вникаючи в перипетії війни за Австрійську спадщину, якій присвячено чимало досліджень [1–4; 9; 12–15; 24], слід зосередити увагу на постаті Кунегунди в цих подіях.

Після бурхливого періоду угорсько-чеського протистояння (союзниками угорського короля незмінно були Романовичі – Данило Романович та його син Роман), після вирішальної для чеської сторони битви під Кресенбруном (Штірія) у 1260 р. [22, s. 151] врешті було досягнуто примирення, яке увінчалось у жовтні 1261 р. шлюбом Кунегунди, онучки угорського короля, з Пшемислом-Оттокаром II, чеським королем [22, s. 152–153]. Останній вирішив розірвати свій шлюб із Маргаритою Бабенберг (сестрою загиблого герцога Фрідріха II), з якою у них через її поважний вік не було дітей, до того ж цей шлюб у 1252 р. і розпалив угорсько-чеський конфлікт, оскільки Австрійське герцогство могло бути успадкованим по жіночій лінії від 1156 р. (імперський патент «Privilegium Minus») [18, р. 222].

Попри династичну ситуацію вибір Пшемисла-Оттокара II був, мабуть, не даремним. Зі слів автора римованої «Хроніки» Оттокара Штірійського (1250–1309 рр.), який особисто мав нагоду бачитись із Кунегундою, вона приваблювала до себе увагу кожного своєю разючою красою [26, w. 9274]. Папа Урбан IV (1261–1264) освятив цей шлюб. Вінчання відбувалось у Прешбурзі (сучасна Братислава), а через два місяці – 25 грудня – Пшемисл з юною дружиною (якій на той час навряд чи було більше 16 років) коронувались королівськими коронами в Празі [25, s. 476–477].

Усе життя Кунегунди з цього моменту і до її смерті в 1285 р. проходило в чеських землях. І хоч із цієї миті вона вже не була пов'язана із Руссю, проте їй судилось зіграти роль на більш широкому полі європейської історії. Кунегунда була матір'ю чеського короля, а згодом і польського – Вацлава II (1283–1305), наступника Пшемисла-Оттокара II. Першими ж їхніми дітьми були дві доньки – Кунегунда (нар. 1265 р.) та Агнесса (нар. 1269 р.), а згодом у 1271 р. народився Вацлав, майбутній король.

Варто звернутись також до питання, яким було оточення Кунегунди Ростиславни, чи були серед нього особи руського походження? Про це важко однозначно відповісти, хоч ми і володіємо кількома іменами станом на 1262 р. [28, с. 147]. Зокрема, наближеними до королеви, окрім матері Анни, були також підскарбій Андрій (*Andreas summus camerarius*), підчаший Домаслав (*Domazlaus pincerna*), придворний маршал Судислав (*Sdzizlausmarsalcus*) та сповідник Захарія [7, с. 24]. Водночас майже нічого не знаємо про інтелектуальне оточення королеви. М. Волощук пропонує не вбачати за цими іменами осіб руського походження, враховуючи умови угорсько-чеського шлюбу, але й наголошує на тому, що наявність руського супроводу дочки Ростислава Михайловича до Праги цілком могла мати місце [7, с. 25]. Це питання залишається відкритим.

Момент зламу в житті Кунегунди Ростиславни, безсумнівно, настав після трагічної загибелі її чоловіка в битві під Дюрнкрутом, яка відбулась 26 серпня 1278 р., унаслідок якої імператор Священної Римської імперії Рудольф I Габсбург (1218–1291) розбив війська чеського короля та оволодів Австрією, поклавши край війні за Австрійську спадщину і впливу Пшемислідів на європейській арені. У цій битві могли брати участь галицькі лицарі Лева Даниловича [2; 4–5; 12–15], оскільки на той час міцним був русько-чеський союз, принаймні про це згадують джерела [26, w. 15233–15234; 20], проте це питання, хоч і цікаве, дещо виходить за межі досліджуваної теми, бо не пов'язано безпосередньо з Кунегундою Ростиславною.

Після битви під Дюрнкрутом, коли в Празі утвердилась тимчасова влада Оттона V Бранденбурзького (бл. 1246–1298) як регента при малолітньому наступнику Вацлаву II, становище Кунегунди було підважено. Вона була позбавлена попередньої свободи: спершу була ув'язненою в Празькому граді, а згодом у замку Бездєз, уже разом зі своїм сином, якого невдовзі відправили в Бранденбург [16, с. 248]. Та Кунегунда зуміла втекти звідти, перебравшись в Опаву, яка напередодні була виділена їй Рудольфом Габсбургом [16, с. 249]. У 1280–1281 рр. в Опаві вона формує коло наближених з метою протистояння Отгону. Одним із наближених був шляхтич Завіша із Фалькенштейна, за якого Кунегунда таємно вийшла заміж удруге, живучи з ним якийсь час поза шлюбом, але навряд чи ще за життя Пшемисла-Оттокара II [16, с. 246]. Завіша, щоправда, був схоплений і страчений у 1290 р. за наказом свого ж пасинка – нового чеського короля Вацлава II, сина Кунегунди Ростиславни.

Проте це трапилось уже після смерті Кунегунди. Вона жила лише до 1285 р., померши, що найбільш вірогідно, від туберкульозу. Її син, остаточно утвердившись на чеському троні, правив до 1305 р., але постраждав від тієї ж хвороби. Останній із династії Пшемислідів, король Вацлав III (1289–1305), правив усього рік,

відтак у 1306 р. династія обірвалась, відкривши шлях династії-наступниці – Люксембурзькій, сполучною ниточкою між якими була дочка того ж Вацлава II – Елішка (1292–1330), яка вийшла заміж за Яна I Люксембурга (1296–1346). Незначна частка руської крові, таким чином, успадкованої від Кунегунди Ростиславни, пережила й зміну династій, проте подальші події виходять за межі досліджуваної теми.

Цікавою пам'яткою, яка увіковічила чесько-руські зв'язки XIII ст. в особі Кунегунди, є так званий «Завішів хрест» – золота реліквія, виготовлена візантійськими майстрами в першій половині XIII ст., яка дісталась Кунегунді, наймовірніше, від її матері Анни, а згодом стала власністю Завіші із Фалькенштейна. Зараз ця знаменита реліквія знаходиться у Вишебродському монастирі на півдні Чехії та вважається чехами однією із трьох найбільш цінних середньовічних пам'яток [19].

У цій статті ми не могли охопити всього спектру питань щодо життя та діяльності Кунегунди Ростиславни, а зосередили лише на тих ключових точках дотику, де шляхи Русі й Чеського королівства перетинались. Тож дослідження чесько-руських контактів і ролі в них Кунегунди Ростиславни залишається на сьогодні перспективним напрямом історичних студій, надто в контексті міжнародної ситуації в Центральній-Східній Європі в XIII ст., у яку була тісно вплетена політика правителів Русі, передусім, на підставі династичних зв'язків.

Література

1. *Войтович, Л.* Галицько-волинські зв'язки з німецькими землями: спроба реконструкції / *Л. Войтович // Записки НТШ. – Львів, 2012. – Т. 264. – С. 95–128.*
2. *Войтович, Л.* Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть / *Л. Войтович. – Львів, 2015.*
3. *Войтович, Л.* Княжа доба. Портрети еліти / *Л. Войтович. – Біла Церква, 2006.*
4. *Войтович, Л.* Лев Данилович и загадки “австрийского узла” (1272–1278) / *Л. Войтович // Rossica Antiqua. – 2011. – № 2 (4). – С. 120–139.*
5. *Войтович, Л.* Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. / *Л. Войтович // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2006. – Вип. 56. – С. 263–273.*
6. *Войтович, Л.* Угорська політика галицьких князів Данила Романовича і Лева Даниловича (1205–1301) / *Л. Войтович // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2013. – Вип. 7. – С. 83–100.*
7. *Волощук, М.* «Русь» в чешских землях (Богемия, Моравия, Силезия) XI–XIV вв.: избранные проблемы / *М. Волощук // Rossica Antiqua. – 2014. – С. 3–43.*
8. *Галицько-Волинський літопис / пер. Л. Махновець. – Київ, 1994.*
9. *Майоров, А.* Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века / *А. Майоров // Вопросы истории. – 2011. – № 7. – С. 32–52.*
10. *Майоров, А.* «Король Руси» в битве на Лейте / *А. Майоров // Русин. – 2012. – № 3. – С. 54–77.*
11. *Палацкий, Ф.* О русском князе Ростиславе, отце чешской королевы Кунгуты и роде его / *Ф. Палацкий // Чтения МОИДР. – 1846. – N3. – С. 11–16.*

12. *Паршин, И.* Битва при Дюрнкроте 26 августа 1278 г.: альянс Льва Даниловича и Пшемисла II Оттокара / И. Паршин // *Russica Antiqua*. – 2012. – №1 (5). – С. 95–106.
13. *Паршин, И.* Галицькі війська у битві при Дюрнкроті 1278 року: факти і згоди / І. Паршин // *Вісник Львівського університету. Сер.: Історична*. – 2013. – Вип. 48. – С. 45–60.
14. *Паршин, И.* Галицько-чеський союз у битві при Дюрнкроті 1278 року (на основі «Hermannii Altahensis annales») / І. Паршин // *Вісник Прикарпатського університету: Історія*. – 2012. – Вип. 21. – С. 151–160.
15. *Паршин, И.* Участь Лева Даниловича у битві при Дюрнкроті 1278 року (на підставі латиномовних джерел XV століття) / І. Паршин // *Княжа доба: історія і культура*. – 2012. – Вип. 6. – С. 187–193.
16. *Флоровский, А.* Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII вв.) / А. Флоровский. – Прага, 1935. – Т.1. – С. 240–251.
17. *Balousová, M.* Královna Kunhuta. [Електронний ресурс] / M. Balousová. – Режим доступу: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cislocclanku=2014060002>
18. *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum* // *Monumenta Germaniae Historica* / Ed. L. Weiland. – Hannoverae, 1893. – Legum sectio IV, T. I.
19. *Franc, J.* Kříž zvaný Závišův: světový unikát a národní kulturní památka České republiky / J. Franc. – Libice nad Cidlinou, 2013.
20. *Hermannii abbatii altahenses annales* // *Monumenta Germaniae Historica* / Ed. P. Jaffé. – Hanover, 1861. – SS, T. XVII. – P. 360–427.
21. *Kronika Jana z Marignoly* // *Fontes Rerum Bohemicarum* / Ed. J. Emler. – Praha, 1882. – T. 3. – S. 485–604.
22. *Kronika Pulkavova* // *Fontes Rerum Bohemicarum* / Ed. J. Emler, J. Gebauer. – Praha, 1893. – T. 5. – S. 1–326.
23. *Letopis Jindřicha Heimburského* // *Fontes Rerum Bohemicarum* / Ed. J. Emler. – Praha, 1882. – T. 3. – S. 303–321.
24. *Mika, N.* Walka o spadek po Babenbergach w latach 1246–1278 / N. Mika. – Racibórz, 2008.
25. *Neplacha, opata Opatovského, krátká kronika římská a česká* // *Fontes Rerum Bohemicarum* / Ed. J. Emler. – Praha, 1882. – T. 3. – S. 443–484.
26. *Ottokars Österreichische Reimchronik* // *Monumenta Germaniae Historica* / Ed. J. Seemüller. – Hannover, 1890–1893. – DC, T. 5, Bd. 1.
27. *Petra Žitavského kronika zbraslavská* // *Fontes Rerum Bohemicarum* / Ed. J. Emler. – Praha, 1884. – T. 4. – S. 3–337.
28. *28. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* / Ed. J. Emler. – Praha, 1882. – P. 2. – 1463 s.
29. *Šárochová, G.* Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech / G. Šárochová. – Praha, 2004.
30. *Žemlička, J.* Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků / J. Žemlička. – Praha, 2011.